

העיתונות היהודית הצרפתית ואיטליה הפאשיסטית, 1922–1939: מכשיר לטיפוח היחסים בין הקהילות היהודיות בארצות הים התיכון?

ז'רמי גדז'

Amsterdam, שראה אור בעשורים האחרונים של המאה השבע-עשרה – עיתון שיצא לאור בידי יהודים למען יהודים ועל יהודים⁵ – היינו נוכחים שהגדרה זו אינה מספקת כלל ועיקר, ואף עומדת בניגוד גמור לאידאל הפתיחות וההשתלבות שהיהודים הצרפתים נתנו לו ביטוי מאז המהפכה הצרפתית. אם תוכן העיתונות היהודית הצרפתית בין שתי מלחמות העולם נגע בעיקרו לעולם היהודי, הרי שנוסף על העורכים והקוראים היהודים קראו אותה לא-יהודים, פילוספים, ולעתים אף אנטישמים. מעבר לאמירה ההומוריסטית כי המאפיין הבסיסי של העיתונים היהודיים הוא העובדה שאין הם מופיעים בימי שבת ובחגים היהודיים,⁶ המבטאת את הקושי המונח ביסודו של כל ניסיון הגדרה, נניח, לצורך העניין, שמדובר בכלי תקשורת המציע נקודת מבט יהודית ופילושמית על העולם, במטרה להדק את הקשר בין קהילות האנשים המגלים עניין כלשהו ביהדות.

העיתונות היהודית הצרפתית מייצגת אפוא הלך רוח, אידאל ואפילו, במובן מסוים, אידאולוגיה. בשאיפתה להגיע אל ציבור רחב ומגוון ככל האפשר, עיתונות זו נמכרה גם מחוץ לגבולות צרפת. עיקר ציבור הקוראים שלה בארצות הים התיכון היה באיטליה, מה שהופך את העיתונות היהודית למקור חשוב במיוחד לבחינת היחסים בין הקהילות היהודיות של צרפת ושל איטליה. מדובר בדוגמה אחת, אך יש בה בכל זאת מידה של ייחוד במובן זה שאיטליה תפסה מקום סגולי במחשבותיהם ובדמיונם של היהודים הצרפתים בין שתי מלחמות העולם. היה זה "רגע איטלקי" בקרב יהודי צרפת כאשר במסגרת החיפוש אחר דגם של התבוללות, היו קולות שטענו לקיומה של "יהדות לטינית", של "יהדות ים תיכונית" ההולכת ומתבססת בחברות שמיעוט יהודי חי בקרבן.⁷ הים התיכון היה גורם מרכזי באותם יחסים בין-קהילתיים, שכן היו מעורבות בהם, מלבד קהילות צרפת ואיטליה, גם קהילות צפון אפריקה (בעיקר לוב ותוניסיה) וארץ ישראל – כולם מקומות שאליהם הגיעה העיתונות היהודית הצרפתית.

ב-1925, לרגל יום השנה ה-85 לשבועון *Archives Israélites* (הארכיון היהודי), כתב העת היהודי הוותיק ביותר בצרפת, תיאר היפוליט פרג (Prague),¹ עיתונאי יהודי מפורסם ועורכו של כתב העת עד יום מותו, את מצב רוחם של קוראי העיתונות היהודית במילים אלה: "אני יהודי החושב רבות על אחינו לדת [...], ואינני אדיש לדבר שנוגע ליהדות. הוא מושך את תשומת לבי, וזו דרוכה בשל הקשרים הקושרים אותי לדתי ולאחיה לדת".²

השליחות שהועיד לעצמו כתב העת היהודי הייתה להבטיח קיומו של קשר בין בני אותה דת החיים באותה ארץ, באותו מרחב גאוגרפי ותרבותי. כך היה במקרה של יהודי צרפת ואיטליה, שהעיתונות שלהם משמשת עדות משכנעת ליחסים שבין שתי הקהילות. הבנתה של העיתונות היהודית כמכשיר המאפשר לקהילות יהודיות מארצות שונות להתוודע זו אל זו ולתקשר זו עם זו היא עוד עדות לתועלת שגישה ייחודית יכולה להצמיח ממקור עשיר זה, העיתונות היהודית. חשיבותו של מקור זה רבה במיוחד לאור העובדה שארכיונים רבים הנוגעים להיסטוריה של יהודי צרפת בין שתי מלחמות העולם אבדו או הושמדו, ואגב כך דנו לחשכת נצח פרקים שלמים מחיי היהודים באותה תקופה.

העיתונות היהודית היא "תחום עיון חשוב בעבור ההיסטוריון", מעיר ז'אן-קלוד קופרמינג.³ בנושאים מסוימים היא לעתים התייעוד היחיד שאפשר לדלות מן העבר. לפיכך מחקר היסטורי רציני אינו יכול לוותר על בחינה מדוקדקת של העיתונות היהודית. אף על פי כן, בכל הנוגע לתקופה שבין שתי מלחמות העולם, העמדתה כאובייקט היסטורי היא חידוש,⁴ ומכל מקום עדיין אין היא נתפסת כאמצעי לתקשורת ולייצוג בין-קהילתיים. אכן, קיים קושי להגדיר את מושא המחקר הזה, ממש כשם שקשה לתפוס את הדרגות השונות של היהודיות ואת דרכי הביטוי שלה בצרפת של בין שתי מלחמות העולם. לו היינו מגדירים מהי עיתונות יהודית על פי הקריטריון המינימלי התקף לגבי כתב העת היהודי הראשון, *Gazeta de*

וקיצונית לכך, הלקוחה מן הארכיונים של כל ישראל חברים (אליאנס, להלן: כ"ח), ממחישה את המצב האמור. בסוף שנות השלושים, עת הפכה האנטישמיות באיטליה למדיניות רשמית, גבריאל אריה, יהודי איש טריאסטה, שלח מבולגריה מכתב לארגון כ"ח שהוציא לאור את כתב העת *Paix et Droit* (שלום וצדק), ובו דרישה המעניקה ליחסים בין יהודי צרפת ליהודי איטליה צביון טרגי:

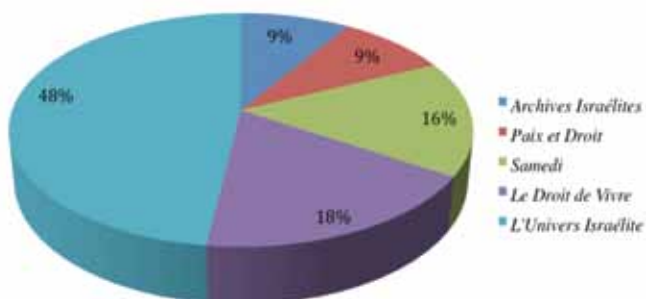
אני נאלץ להורות לכם להפסיק את משלוח *Paix et Droit* לאחי, מר אליה אריה מטריאסטה. מאחר שהצנזורה הפשיסטית הפכה לפתע מחמירה מאוד ביחס לכל מה שמקורו יהודי, קבלה של עיתון יהודי יכולה לגרום אי אלה צרות לנמענו, ולפיכך אחי אינו מעוניין לקבל עוד את *Paix et Droit*. מיותר לציין שהוא ממשיך להיות חבר נאמן בכ"ח.¹³

אם כן, לקרוא עיתון יהודי – או לא לקרוא אותו עוד, כמו במקרה שלפנינו – היה יכול להיחשב למעשה נועז, הנוגע לעצם זהותך. הדוגמה הקיצונית של האחים אריה מבליטה את הקשר החזק שקיימו יהודים משני עברי האלפים ואת התפקיד המכריע שמילא בו העיתון. אכן, העיתונות היהודית שימשה סוכן ראשון במעלה של ה"רגע האיטלקי".

ה"רגע האיטלקי" והעיתונות היהודית-צרפתית

מתוך השפע האדיר של תקופונים יהודיים באותה עת, רבים יצאו לאור זמן קצר בלבד או שקהל הקוראים שלהם היה מצומצם מאוד. כדי להימנע מן המכשול הטמון במקור לוקה בחסר, העלו לטלף את תפיסתו של מושא המחקר הנוכחי, ראיתי הכרח להרכיב את הקורפוס שבחנתי מעיתונים גדולים, המייצגים מגמה משמעותית במה שראוי לכנות בזהירות "דעת הקהל היהודית", ושיצאו לאור באופן רציף המאפשר התבוננות שיטתית. חמישה עיתונים שנבדקו בשלמותם, החשובים ביותר, הקדישו לאיטליה 438 כתבות ומאמרים בין השנים 1922 ל-1939.¹⁴

התפלגות כללית של המאמרים על פי כותר

<i>Archives Israélites</i> (רפורמיסט מתון)	<i>Paix et Droit</i> (שלום וצדק, כל ישראל חברים)	<i>Samedi</i> (יום שבת: רפורמיסט, ציוני)	<i>Le Droit de Vivre</i> (הזכות לחיות: אנטי־פאשיסטי)	<i>L'Univers Israélite</i> (העולם היהודי: קונסיטורי)
36	40	71	80	211

אף שיש להיזהר שלא להקיש מן החלק אל השלם, ולזכור כי רק ציבור מצומצם, משכיל מאוד ורגיש לסוגיות היהודיות גילה עניין בעיתונות היהודית, יש מקום לתהות מה היה תפקידה האמיתי בקשרים הבין־קהילתיים. האם העיתונות עיצבה אותם בתכניה – כמקור לידיעות ולייצוגים הדדיים – או שמא היה ערכה טמון בראש ובראשונה ככלי הפצה שיש לו חלק ביחסים הממשיים שבין הקהילות הללו? במילים אחרות, האם הייתה הלב הפועם, המנוע של היחסים בין הקהילות או פשוט אמצעי, אמנם חשוב מאוד, אך למרות הכול אמצעי?

הפרדיגמה האיטלקית מאפשרת לצייר את קווי המתאר של "הים התיכון של היהודים",⁸ כמי שממקמים אותו בין הדימוי למציאות.

העיתונות היהודית הצרפתית ואיטליה: תחומי הכיסוי העיתונאי ורמות העניין

העיתונות היהודית: אמצעי תקשורת קהילתי משלים או חלופי?
"במרבית המשפחות יש לעיתון היהודי מקום ברור, ואחדות מהן מעדיפות עיתון מסוים", כתב איפוליט פרג.⁹ ואמנם, המבחר לא היה דל. בתקופת ה"התערורות היהודית", שהחלה בסוף המאה התשע־עשרה ואשר תור הזהב שלה היה בשנות העשרים של המאה העשרים, ראו אור כותרים רבים: לאחר 1923 נוסדו 223 כותרים, שנוספו על 151 הכותרים שנוסדו מאז 1789.¹⁰

אף על פי כן, תפקיד העיתונות הקהילתית בצרפת של בין שתי מלחמות העולם לא דומה משום מבחינה לזה של העיתונות הכללית והלאומית, שעליה נאמר לעתים קרובות שעיצבה במובן מסוים את דעת הקהל. אמנם *Archives Israélites* התגאה בהיותו אחד מה"שופרות של דעת הקהל",¹¹ אך גם אם העיתונות היהודית מסרה ידיעות מרכזיות על צרפת ועל העולם, הרי שלא זאת הייתה תכליתה. היא לא התיימרה להיות רק צינור מידע, אלא מסרה ידיעות שנבררו בשום שכל בהתאם לעניין המשוער של קהל הקוראים, מבעד לפריזמה של היהודיות – יהודיות במובן של הוויה יהודית קולקטיבית – גם אם בעיות וסוגיות גדולות שאינן קשורות במובהק לשאלה היהודית מצאו בה מקום. קוראי העיתונות היהודית לא פנו אליה עקב צורך פשוט במידע, אלא ככל שהדברים אמורים בעיתונות באידיש של המהגרים ממרכז אירופה וממזרחה, עיתונות שלעתים קרובות הייתה מקור המידע הבלעדי של המהגרים הטריים שלא ידעו צרפתית, או שידיעת הצרפתית שלהם הייתה דלה, נדמה שהיה זה רפלקס של זהות, גורם רב חשיבות שקתרין ניקו מרבה להדגיש:

קשר קהילתי מסוג אתני ו/או גאוגרפי, מכשיר לתקשורת של דור או של קטגוריה [חברתית], במה נבחרת לוויכוח פוליטי, עיתונות שהיא "תחליף לעיתונות הלאומית" או פשוט "השלמה" שלה, צוהר רחב פחות יותר אל שאר העולם היהודי. [...] העיתונות היהודית ביסודו של דבר יותר משהיא סיפקה צורך כלשהו במידע היא ענתה על צורך הנוגע לזהות.¹²

סביר מאוד אפוא שתקופונים יהודיים אלה נקראו לאחר עיון בעיתונות הלאומית או במקביל לו. בהיותה ראי לדעות ולעמדות של יהודיות מפוצלת הייתה העיתונות היהודית אובייקט – במובן המקורי של המילה – לכל דבר ועניין, עדות לעניין ולמעורבות. היא הייתה אמצעי הזדהות ואף כלי זיהוי, סימן היכר של ממש. דוגמה מאלפת

של כ"ח – "קימום החברתי של יהודי המזרח והשגת האמנציפציה האזרחית והפוליטית בכל מקום שבו היא עדיין נמנעת מהם".²² העיתון לא עסק בנושאים פנים-צרפתיים מובהקים, והשתדל במפגיע להיות פתוח אל העולם, תוך שהוא דוגל ב"אנטי-ציונות בלא סייג".²³ כוחו היה רב במיוחד בהבאת תגובותיהם של יהודי איטליה לאירועים הגדולים ולזעזועים שהשפיעו על העולם היהודי (עלייתו לשלטון של היטלר, האנטישמיות באירופה וכולי). בשולי העיתונים הללו הופיע הירחון, ולאחר מכן הדו-שבועון, *Le Droit de Vivre*, ביטאון הליגה הבין-לאומית נגד האנטישמיות (LICA), שנוסדה בצרפת ב-1928. זהו התקופון היחיד שתפוצתו ידועה.²⁴ עיתון זה לא התכוון לפנות רק אל קהל הקוראים היהודי, ובשל כך הכתיר את עצמו כ"עיתונם של היהודים ושל הלא-יהודים המאוחדים בשאיפה לקירוב בין העמים". אף שרשמית הכריזה LICA על ניטרליות פוליטית, הרי שבפועל הייתה מזוהה עם השמאל וייחסה חשיבות עקרונית למאבק בפאשיזם לסוגיו (*les fascismes*) – לשון ריבוי שהפעילים בליגה נקטו ככל הנראה כדי לכלול בה את כלל הכוחות של הימין הקיצוני, בצרפת ובמקומות אחרים). בהתאם לרוח הפתיחות שאפיינה אותה, שאפה LICA שעיתונה יהיה פתוח לכל הנושאים, לרבות כאלה שזיקתם אל השאלה היהודית הייתה קלושה, אם בכלל. לפיכך היו נושאים שרק *Le Droit de Vivre* עסק בהם.²⁵

מתוך ערב רב של עיתונים מסתמנים כמה מאפיינים קבועים ומגמות משותפות. כל העיתונים ייחדו מקום לתרומות מפרי עטם של יהודים או של לא-יהודים: בעיתון *Le Droit de Vivre*, למשל, המאמרים הנוגעים לאיטליה נכתבו בידי היהודים ברנר לקש (Lecache), פייר פרף (Paraf) או ג'קומו-אברמו טדסקו (Tedesco) אך גם בידי הפילוסופים שרל-אוגוסט בונטן (Bontemps), לואיג'י קמפולונגי (Campolonghi), נשיא הליגה האיטלקית לזכויות האדם (LIDU), ופרנצ'סקו ניטי (Nitti). ראוי לציין שהעיתונות היהודית התיימרה להיות פתוחה לנושאים שאינם קשורים אך ורק ליהדות ולצרפת. סקירות עיתונות מצוינות, שאבדו מעיתונים בארצות שונות ונתנו ייצוג למגוון עמדות פוליטיות נדפסו מדי פעם בפרסומים בעיתונים היהודיים. כך למשל, בכל הנוגע לאיטליה, הרבתה העיתונות היהודית לצטט את הניתוחים של פול גנטיזון (Gentizon), שליחו ברומא של היומון המפורסם *Le Temps*. בנימה ביקורתית יותר ברנר לקש, שביקש להתריע בפני דעת הקהל על מעשי האלימות כלפי היהודים בטריפולי ב-1937, הזדעק: "אם אינכם מאמינים לי, הואילו נא להאמין ל-*Petit parisien*".²⁶

למרות פתיחות זו, טיפולה של העיתונות היהודית הצרפתית באיטליה, כמו גם במדינות אחרות התמקד בראש ובראשונה, ובאופן כמעט בלעדי, בשאלה היהודית. אפשר להיווכח בכך בבירור אם משרטטים גרף של התפתחות הכתיבה העיתונאית על איטליה: אי אפשר למצוא הקבלה בין שיאי העניין בעיתונות היהודית לאירועים הגדולים שהתרחשו באיטליה. לעומת זאת, המגמה הולמת את הרעעים הקריטיים, העצובים או המפוארים של החיים היהודיים, כפי שמעיד העניין הגובר ב-1929, השנה שבה הוסדר המבנה הקהילתי של היהדות באיטליה, או ב-1934 ולאחר 1937.

ככלי תקשורת קהילתי המייחד מקום מרכזי לתחומי העניין של קבוצה מסוימת והמופץ באמצעות המוסדות והארגונים של קבוצה זו, העיתונות היהודית יכולה לתת תמונה מצומצמת, חלקית בלבד,

לכל אחד מהעיתונים הנזכרים לעיל היו סיבות משלו להתעניין באיטליה. לעתים קרובות היו הסיבות הללו מנוגדות לאלה של מתחריו. סקירה פנורמית ראשונית של כותרים אלה היא דבר מה שמתבקש בנקודה זו של הדיון.

ה-*Archives Israélites*, בעל כותרת המשנה "לקט פוליטי ודתי", היה עמוד תווך בנוף העיתונות היהודית, והוותיק שבתקופונים הקהילתיים. הוא נוסד ב-1840, כאשר מתחים קשים שררו בין הליברלים לאורתודוקסים ביהדות צרפת.¹⁵ העיתון נטה בבירור לטובת הראשונים ושמר כל שנות קיומו על עמדה "רפורמיסטית ברורה".¹⁶ מאחורי העמדות שנקט העיתון עמד רצון להגדיר מחדש את קווי המתאר של היהדות הצרפתית. חסידי היהדות הרפורמיסטית מצאו בדוגמה האיטלקית תנא דמסייע לטיעונים שהציגו בזכות ההיטמעות. איפוליט פרג, העורך הראשי של השבועון, ניתח במאמרים ארוכים, המגובים במסמכים, את סכנות הפאשיזם ואת מקומם של היהודים באיטליה.

ה-*Archives Israélites* חדל להופיע ב-1935, עם מותו של העורך הראשי. הוא התמזג עם *Le Journal Juif* (העיתון היהודי),¹⁷ ומן המיזוג נולד השבועון *Samedi*, שלא הייתה לו זיקה מרובה אל העיתונים שאת מקומם ירש. עיתון זה, שהיה אנטי-ממסדי במובהק ובעל נטייה ציונית-רוויזיוניסטית, ראה את עצמו כשופר "ההתנגדות לסמכות היהודית הקיימת",¹⁸ כמי שקרוב למהגרים היהודים וכמי שפועל למען "הכרת היהדות וההגנה עליה".¹⁹ הממד הגאופוליטי (אגן הים התיכון, וליתר דיוק ארץ ישראל וסביבותיה) עניין את *Samedi* יותר מאשר הממד הרוחני.

עיתון מרכזי אחר, מסורתי, היה *L'Univers Israélite*, שבועון שהציג את עצמו כ"עיתון העקרונות השמרניים של היהדות". העיתון, שנוסד ב-1844 בעקבות פילוג מהשבועון *Archives Israélites*, צידד בחסידי המסורת במאבקם ברפורמיסטים. ב-*L'Univers Israélite* נמצא הד לרוב המכריע של האירועים הנוגעים ליהודים, או לאלה היכולים להשפיע עליהם בדרך כלשהי. במישור פוליטי-חברתי "הוא הציג את ההשקפה של החברה הבורגנית".²⁰ העניין באיטליה שגילה עיתון זה היה רב לאין שיעור מזה של האחרים; אך כמות אין פירושה בהכרח איכות, שכן הוא כלל ידיעות קצרות רבות שאורכן לא עלה על שורות אחדות. ככל שהתקרבה המלחמה כך הלכו והתרבו מאמרי הדעות. העיתון דיווח על מצבה של הקהילה באיטליה וניסה להעמיד הקבלות ונקודות השקה בין חוויית ההשתלבות של יהודי צרפת לזו של יהודי איטליה, דבר שאינו מפתיע בהתחשב בכך שמדובר ב"מקור מוסמך למדי במה שקשור לעמדות של המנהיגים היהודים הצרפתים בשנות השלושים [...] שנקרא בעניין רב ביותר על ידי היהודים והלא-יהודים כאחד, שראו בו ברומטר לתגובותיהם של היהודים לאירועים".²¹

ל-*Paix et Droit*, ביטאון כ"ח, שהיה קרוב בנטייתו ל-*L'Univers Israélite*, היה שמור מעמד מיוחד. ירחון זה, שנוסד ב-1920, התקרב להיות כתב עת של ממש והעניק במה למאמרים מעמיקים על איטליה, שהיו לא אחת משובצים באזכורים ביבליוגרפיים חשובים. מרבית המאמרים היו מלאכת מחשבת שיצאו מעטו של אלפרד ברל (Berl), העורך הראשי של הירחון. המידע במאמרים היה מדויק והתבסס על מידע מן הוועדים המקומיים של כ"ח שהיו מעודכנים במתרחש. *Paix et Droit* ביטא את היעדים

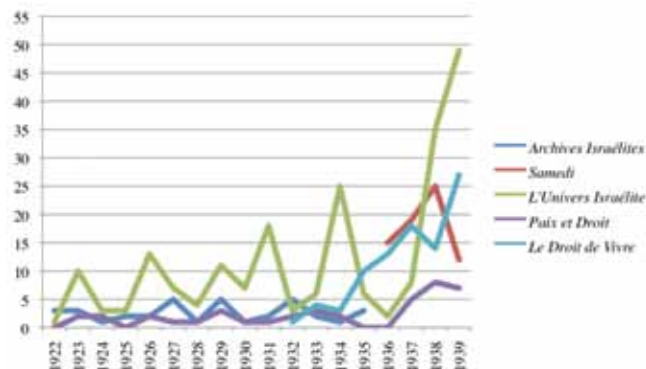
הן בתוך גבולות איטליה הן מחוץ להם. הרצון להכיר את הדעות הרווחות בקרב האחים לדת בני הארץ השכנה היה רב. מכתב שנשלח מרבה הראשי של רומא, אנג'לו סצ'רדוטי (Sacerdoti), בעקבות ההחלטה על הסדרת המבנה הקהילתי של היהדות באיטליה, מעיד על כך: "אני מודה לכם על ששלחתם לי את הגיליון האחרון של *Paix et Droit* והייתי מעוניין לדעת מה אתם חושבים על חוק הקהילות היהודיות"³⁰. בקשה אופיינית זו אינה משקפת נאמנה את התחושות שרווחו בקרב כלל היהודים האיטלקים, שרבים מהם, אפילו כאלה שהיו פעילים בקהילותם, גילו עניין מועט בלבד באחיהם לדת מצרפת. העובדה שאחד העיתונים היהודיים האיטלקיים הגדולים ביותר, *Il Vessilo israelitico* (הדגל היהודי) הקדיש מאמר לפרשת דרייפוס רק שלוש שנים לאחר שפרצה היא אמנם דוגמה קיצונית לכך, אך כמוה יש רבות.³¹

דוגמת הנגד הזו מזמינה שתי הסתייגויות. נדמה שתפקידה של העיתונות ביחסים הבין-קהילתיים נגע רק לאיטה שמן הסתם אין לצמצם אותה אך ורק למנהיגי הקהילה, אך הייתה זו שכבה לא רחבה. העיתונות היהודית הודתה בכך בגלוי ולא הצניעה את נטייתה האליטיסטית. איפולייט פרג כתב על מספר התקופונים היהודיים יחסית לגודלו של ציבור הקוראים שלהם, והסיר כל עמימות בנקודה זו בתהותו: "האם אפשר לומר שיש קשר בין מספר הפרסומים היהודיים והיקף התפוצה שלהם לבין גודלה של האוכלוסייה היהודית (אין כוונתי לכלל האוכלוסייה היהודית, אלא רק לשכבה המשכילה)"³²?

אך דומה שגם עמדתם של הקוראים אישרה התרשמות כזו. העובדה שהיו מי שגילו עניין בשאלה היהודית אין פירושה שגורל אחיהם לדת בארצות אחרות נגע להם עצמם. מן הסתם עברה בהם תחושה כזאת, אך אין לדעת עד כמה הייתה סוחפת. ברוח זו מתאר ההיסטוריון דיוויד ויינברג את ערב המלחמה, עת הלך והתקדר מצבם של קהילות ישראל, כשיהודים צרפתים התרעמו על כך שהעיתונות היהודית מוסרת אך ורק ידיעות קודרות באשר לאחיהם לדת מארצות אחרות. איור שנדפס בפברואר 1938 ב-*L'Univers Israélite* הציג יהודי צרפתי המעלעל בעיתון זה בעודו זועק: "אחרי גרמניה – פולין, אחרי פולין – רומניה; אם זה ימשך כך, אני מבטל את המינוי!"³³ יש להניח שהיו מי שגילו גישה דומה גם למול החדשות שהגיעו מאיטליה אשר נעשו מדאיגות רק בשלב מאוחר מאוד.

זהירות ושקול דעת חייבים אפוא להנחות את הניתוח. להתעניינות מוגבלת זו נלוותה גם העובדה – וזו ההסתייגות השנייה – שהפריזמה הקהילתית הייתה רחוקה מלהיות האופנות הבלעדית של זיקת היהודים הצרפתים לאיטליה. מה באשר לאותם יהודים מפורסמים, כדוגמת בנו'מן כרמיייה (Crémieux), פיליפ ארלנז'ה (Erlanger) או ז'אן-רישאר בלוך, שדבקו בהשתייכותם הדתית אך שמו פניהם לאיטליה מסיבות שאין להן כל קשר לדתם? שאלה זו מתחדדת אם מחילים אותה על מי שזיקתם אל היהדות שלהם הייתה מועטה או לא קיימת – אף שבבחינת הדברים אין לבטל כלאחר יד את הגורם זה – כדוגמת האחים הלוי (ההיסטוריונים אלי ודניאל הלוי), אנדרה מורואה (Maurois) או אנדרה סוארס (Suarès).³⁴

העיתונות חושפת רק היבט אחד ביחסים המורכבים שקיימו יהודי צרפת עם איטליה, ההיבט היחיד שיכלה לקדם. אכן, הפצת העיתונות היהודית התבססה אך ורק בתוך המעגלים הקהילתיים.

של היחסים האמיתיים שהתקיימו בין יהודי צרפת ליהודי איטליה. האם בשקפה את האופק מוגבל של יחסים אלה, לא תרמה העיתונות היהודית, מעצם טבעה, להצרתו?

התקשורת הבין-קהילתית והקשרים התרבותיים בין יהודי צרפת ליהודי איטליה: העיתונות היהודית מצויה במרכזה של רשת קהילות מבוססות דת

העיתונות היהודית כגורם מרכזי ביחסים הבין-קהילתיים הצמא להיכרות הדדית שביטאו הקהילות היהודיות משני עברי האלפים נעשה ברור עם השנים. קשה לתת תמונה ממצה של מגוון ושל רוחב הידיעות שנמסרו, החל במינוי יהודי למשרה בכירה בצמרת המדינה ועד לטקס פנימי שערכה אחת הקהילות בפרובינציה מרוחקת לציון מאורע מן העבר. העולם היהודי בכללותו עורר את עניינם של יהודי צרפת, והעיתונות היהודית מעידה על כך. אף על פי כן, לאיטליה היה שמור מקום מיוחד בלבם. תרמו לכך הקרבה הגאוגרפית והתרבותית והתחושה של שותפות גורל, אך לא רק הן. מעבר לזיקה שבין שתי הישויות הקרובות אך המובחנות בכל זאת, במאה התשע-עשרה נוצר מיזוג מסוים בין הקהילות. די שנבחן לעומק את הפעילות של כ"ח.

מוסד זה, צומת של יחסים בין-קהילתיים, טיפח מראשיתו קשר מיוחד עם איטליה. ב-1861, שנה לאחר הקמתו, הייתה איטליה המדינה היחידה – למעט ארצות האימפריה הקולוניאלית הצרפתית – שהוקמו בה ועדים מקומיים של כ"ח. ערב מלחמת העולם הראשונה נמנו בסך הכול ארבעה ועדים מקומיים בחצי האי האיטלקי ואחד בטריפולי, שהפכה לאיטלקית בשנת 1911.²⁷ כ"ח היה גורם שאי אפשר היה להתעלם ממנו גם באיטליה. קל להבין זאת בהקשר האיטלקי מוסבר במשפט הבא. מריאן מטר-בונוצ'י מציינת כי "במשך שנים רבות, בהיעדר מוסד מרכזי, היה כ"ח החוט המקשר היחידי בין הקהילות העיקריות של איטליה".²⁸ אמנם לא לכלל הקהילות היהודיות הרבות באיטליה היה ועד, אך הודות לכ"ח רבות מהן יצרו קשרים זו עם זו באותה רקמה רשתית מתהווה.²⁹

לצד הכנסים והמפגשים, האפיוזיים בעיקרם, כמו גם חילופי המכתבים, השמורים לחוג מצומצם של אנשים, ברורה חשיבותה של העיתונות היהודית בהפצת המידע ובשימור המגע בין הקהילות

לאורך ההיסטוריה של מלחמת העולם השנייה. הפרדיגמות בתקופה שבין שתי מלחמות העולם היו לכאורה תמוהות. כפי שציין פייר וידאל-נאקה, "כדי להבין את המציאות ההיסטורית, צריך לפעמים לא לדעת את הסוף"³⁸. יהודי צרפת קודם לשנת 1938 גילו סימפטיה או לכל הפחות ניטרליות אוהדת למשטרו של מוסוליני, לא כל כך כשיטה פוליטית כמו מבחינת יחסו של משטר זה ליהודים. אין לראות יחס זה כעומד בסתירה לרגש הרפובליקני העז שפיעם בלבותיהם של יהודי צרפת, אלא כביטוי קיצוני לרעיון ההיטמעות: אם היהודים האיטלקים יכלו לקבל על עצמם את המשטר שנולד באיטליה ב-1922, ואף לקחת בו חלק, הרי זה משום שהתמזגו לחלוטין עם האוכלוסייה הכללית. הדבר הצביע במשתמע גם על היעדר חשש מן המשטר הפאשיסטי ביחסו אל היהודים.

לכן בשנות העשרים, קודם להופעתו של העיתון *Le Droit de Vivre*, הביטאון היהודי האנטי-פאשיסטי היחיד, היה קונסנזוס מובהק בעיתונות היהודית ביחס לאיטליה. יהודי צרפת, בתיווכה של העיתונות, היו הוגי הרעיון בדבר קיומו של מודל השתלבות איטלקי, רעיון שהיה פרי המצאה יותר משהתבסס על ניתוח היסטורי. המטרה הייתה ברורה: לספוג את המודל הזה ואף לייבא אותו לצרפת שבה, כך נטען, ההיטמעות לא הרחיקה לכת כמו באיטליה. העיתונות הייתה אפוא המוליך העיקרי של ההעברה התרבותית האמיתית באותן שנים. אפשר היה להיווכח ב"בנייה של נקודת ייחוס (référéncé)"³⁹ יהודית איטלקית בקרב יהודי צרפת הוותיקים, אם להשתמש במילותיהם של מישל אספנייה ומישאל ורנר. מחברים אלה מדברים על היהדות גם כעל "יחידה תרבותית טרנס-לאומית"⁴⁰, שתואמת להפליא את הסקמה הנצפית.

העברה זו הותאמה כמקובל ל"מערכת הקולטת"⁴¹ והעיתונות שירתה אותה בדרכים שונות, כמו למשל בהתייחסויות הברורות להעברה זו, כפי שמופיעות במאמרים מפורטים כדוגמת אלה של איפוליט פרג⁴² או של אמה פלייר (Pallière). בהקשר זה ראוי להזכיר את קריאתו הנרגשת של פלייר, נוצרי שמילא תפקיד מרחיק לכת ביהדות הצרפתית: "מי ייתן ומשהו מן הלהט של אחינו מאיטליה ידבק בלבבות שלנו כדי שצרפת, ארצנו היקרה, תחזה גם היא בתנופתו ובניצחוננו של הרנסנס היהודי, מושא מאוויינו!"⁴³.

התייחסויות כאלה הובילו אל המסקנה החד משמעית בדבר עליונות ההשתלבות האיטלקית והמודל שייצגה. הרעיון השולט – רעיון שלבש חזות של פרדוקס – היה שהיהודים הצרפתים אמנם השיגו את האמנציפציה ב-1791, לעומת אחיהם לדת באיטליה שזכו בה רק ב-1848, אך למרות זאת הראשונים פיגרו אחרי האחרונים בהשתלבותם הפוליטית והחברתית. המציאות שעמדה מאחורי תאוריות מלומדות אלה, על סתירותיה ועל תהפוכותיה, הייתה מושא לעניין גובר, אך אין מוצאים בעיתונות סתירה בין סיקור המדיניות האיטלקית ביחס ליהודים לבין הדימויים הכלליים שאווכרו קודם לכן, שכן היהודים הצרפתים נמנעו מלנקוט עמדה בשאלות חיצוניות – קל וחומר בכאלה שאין להן קשר ישיר לשאלה היהודית – כדי לא לספק תחמושת בידי הטוענים שהיהודים הם שאווחים באמת במושכות השלטון. בתנאים אלה קל היה לעבור בשתיקה על אירועים מסוימים או לאזכר אותם ללא פרשנות. מצויות בידינו עדויות לכמה מקרים מאלפים של צנורה עצמית. *Paix et Droit* נהג לפרסם את הדו"חות שהעבירו לו הוועדים המקומיים שמחוץ לצרפת, אך

דרכי ההפצה של העיתונות היהודית בין צרפת לאיטליה
 כדרך עיקרית של יצירת תקשורת בין הקהילות ושימורה לא רק באמצעות התכנים שהתפרסמו בה אלא גם באמצעות האובייקט עצמו, העיתון, הייתה העיתונות למרכיב מרכזי ביחסי החליפין הממשיים. כאמור, איננו יודעים דבר על תפוצתם של העיתונים היהודיים, על נתוני המכירות ועל מספר האנשים שהיו מנויים עליהם. במאה התשע-עשרה שני העיתונים העיקריים שחלקו ביניהם את נוף עיתונות התקופונים היהודית, *Archives Israélites* ו-*L'Univers Israélite*, התייחסו לעתים קרובות מאוד, במרומו, למספר המנויים עליהם באיטליה. אולם במאה העשרים אין מידע על מספר המנויים. עם זאת אפשר ללמוד על כך בעקיפין מאי אלה מכתבים שנשלחו לכי"ח. אך למקרא עיתונות התקופה אפשר להניח, בהתבסס על מכתבי הקוראים או על סקירות העיתונות, שהעיתונות היהודית הוסיפה להיות נפוצה בהיקפים לא מבוטלים. אפשר אף לומר שהעיתונות היא זו שדרכה התעצבו הייצוגים ההדדיים, אלה שבצרפת היה כי"ח האחראי העיקרי להפצתם. הארכיונים של מוסד זה מראים שהלשכה הפריסאית הייתה מנויה על השבועון היהודי-איטלקי *Israël*, עיתון בעל אוריינטציה ציונית,³⁵ בעוד האיטלקים נהגו לקרוא באופן סדיר את *Paix et Droit*,³⁶ ירחון כי"ח. אין זו אלא דוגמה אחת מני רבות ליחסי החליפין הללו.

אחד הגורמים שהקלו על הפצת העיתונות היה היעדר מחסום השפה, עניין שחיוק את תחושת הקרבה, הממשית והמדומה. נראה שהבנת לשונו של האחר לא הייתה בעיה במקרה זה. בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה, כאשר נשקלה האפשרות להוציא לאור מהדורה איטלקית של *Bulletin de l'Alliance israélite universelle* (ידיעון כי"ח), הוועד של מודנה, בהבינו את העלות של מיזם מסוג זה, הדגיש גם את אי נחיצותו בטענה שכל הקוראים הפוטנציאליים מבינים צרפתית ולפיכך הם יכולים לקרוא את הפרסום המקורי.³⁷

לא כל היהודים הצרפתים היו שותפים ישירות ליחסים הבין-קהילתיים, אולם הם גילו עניין ער בגורל אחיהם לדת מארץ המגף, לפעמים אף בלי שנסעו לאיטליה ובלי שקיימו קשר ישיר עם בניה היהודים שאותם הכירו לעתים קרובות היכרות אינטימית ממרחק. כדי להכיר זו את זו, השתמשו שתי הקהילות ה"אחיות" בעיתונות – מוליך ייצוגים רב עוצמה, שעיצב את ייצוגי הקהילות ותרם לטיפוח ה"מודל" האיטלקי בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

שתי קהילות "אחיות" בתקופת הפאשיזם: המבט של יהודי צרפת על ה"נס" האיטלקי ועל תהפוכותיו

שתי תקופות, לחלוטין לא שקולות זו לזו, עיצבו את האופן שבו נתפסה איטליה בעיתונות היהודית הצרפתית: למעלה מ-15 שנה של ציורים מתקתקים ושל סטראוטיפים חיוביים מאוד של מודל ההשתלבות האיטלקי הומרו בתקופה של התנערות מאשליה, של התפכחות אטית אך ברורה ככל שהאנטישמיות באיטליה הפכה למדיניות רשמית שהדירה את היהודים מן האומה.

ציורים מתקתקים ושיר הלל לאיטליה: העיתונות היהודית והיווצרות הסטראוטיפים החיוביים

טעות גדולה היא להתבונן בעבר דרך הפריזמה העכשווית או באופן טרנספקטיבי שאינו מצליח להתנתק מידיעת המאורעות הזרועים

כך או אחרת, העיתונות היהודית, זולת הכותר האנטי-פאשיסטי, לא האמינה במפנה הגזעני עד לפרסום החקיקה האנטישמית בקיץ 1938. ב-16 בינואר 1937, כאשר כל הסיבות להמשיך לקוות לטוב התנפצו לרסיסים, נכתב ב-"*Samedi*": "איטליה לא תהיה אנטישמית". אפילו מאוחר יותר עוד ביקשו העיתונים המרכזיים להמשיך להאמין שמדובר בתקלה שאירעה בהיסטוריה, בסוגריים הצפויים להיסגר עד מהרה. רק *Le Droit de Vivre*, מגובה בתחזיות שלו עצמו, הבליט את חומרת המצב, וביולי 1938 יצא בכותרת: "הצדק עמנו זה עשר שנים: מוסוליני מודה בגזענותו"⁴⁹. עם זאת בכל העיתונים לא נחסך שום פריט מידע מקהל הקוראים, והעיתונות הציגה תמונה נאמנה של המצב באיטליה. המופת האיטלקי, למרות הכול, לא מת; התגובות הפילושמיות של העם האיטלקי היו ההוכחה לכך.

ברור שהעיתונות לא הגיבה על האנטישמיות האיטלקית באותו אופן שבו יצאה נגד האנטישמיות שהשתוללה באותה תקופה בארצות אחרות.⁵⁰ היא המשיכה להעלות על נס את הרוח האיטלקית, והמשרר הפאשיסטי נתפס כמי שבגד בה. באוקטובר 1938 התבטא ז'ול בראונשוויג במילים אלה: "חקיקה שקרית ומקוממת זו [חוקי הגזע נגד היהודים שהתקבלו באיטליה ב-1938] היא נוסף על הכול גם טיפשיית. אני אומר זאת בכאב רב מפני שמדובר באיטליה, שהייתה לרבים מולדת אירופית שנייה; איטליה האוניברסלית של ההומניזם ושל הרנסנס שאנו כולנו ספוגים בהם; איטליה שאנו אוהבים בלהט ואשר אך תמול שלשום שבתה אותנו בקסמה"⁵¹.

ביולי 1939, כדי להזכיר את עמדתו האמיתית ביחס לאיטליה, פורסם באותו עיתון מאמר מאת מרגריטה צרפתי על אמדאו מודיאני, שנועד להראות כי באיטליה התרבות, שיהודים רבים תרמו לטיפוחה, גוברת כביכול על מדיניות חולפת: "אנו שמתעקשים על נאמנותנו הן לתרבות היוונית-רומית שהזינה אותנו הן למורשת הקדושה של ישראל, שעל שלמותה אנו מבקשים לשמור, איננו יכולים לשער בדמיוננו כיצד הגזענות הגרמנית והטבע האיטלקי עולים בקנה אחד זה עם זה"⁵².

אפילו *Le Droit de Vivre* תרם את קולו למקלה: "אנשים רבים [...] שומרים בלבם (ובדין), חיבה רבה לאיטליה", טען אחד מעורכי העיתון.⁵³ יהודי צרפת אמנם לא יכלו לחוש לעזרת אחיהם לדת האיטלקים – מלבד אותם מהגרים שהגיעו זה לא כבר – אך הללו, אפילו בהיותם נתונים לסכנות החמורות ביותר ולהשפלה הקשה ביותר, נותרו בבחינת סוכניה של מורשת מופלאה.

העיתונות היהודית מילאה אפוא תפקיד מרכזי בקשרים וביחסי החליפין הבין-קהילתיים בין יהודים צרפתים לאיטלקים, אך לא ככלי הנותן גושפנקה ליחסים ממשיים. היא פעלה יותר במישור הדמיון וטיפחה יחסים שנוצרו בראש ובראשונה ממרחק. יתרה מזאת, העיתונות היהודית, בחזרה על שאיפתה לראות בקיומם של קשרים איתנים המחברים בין יהודים משני עברי האלפים, תרמה לרושם המופרז שנוצר בדעת הקהל היהודית על ההיקף הממשי של קשרים אלה. ואמנם, בתיווכה של העיתונות, מציאות שהיא ככלות הכול מוגבלת, תפחה לממדים חסרי פרופורציה. אפשר לומר שהעיתונות, במובן מסוים, יצרה את היחסים הבין-קהילתיים בין צרפת לאיטליה לא במישור המציאות אלא ברוח, בדמיונם של היהודים. כעיתונות הפועלת באגן הים התיכון, כעיתונות במרחב הים תיכוני, העיתונות היהודית הצרפתית הייתה גם עיתונות ים תיכונית, הנשענת על הרעיון

ב-1923, כשטרופולי הייתה לזירה של מעשי אלימות אנטישמית קשה שבוצעו בידי הרשויות הפאשיסטיות המקומיות,⁴⁴ דווקא אז לא פורסם תקציר הדו"ח שנשלח מהוועד של טריפולי. מחבר הדו"ח, המתאר את הגזרות הרעות של הפאשיסטים, ביטא את תחושתם של היהודים הטרופוליטאים במילים אלה: "אחדים דיברו בקלות דעת על הישנותה של פרשת דרייפוס"⁴⁵. הכתבה "תקריות בטרופולי" (ספטמבר 1923), שפורסמה בירחון כ"ח *Paix et Droit*, לא חזרה על המילים האלה מתוך הדו"ח, אף שהיה בהן כדי לבטא תחושה שרבים היו שותפים לה.

בשונה מן הטיפול העיתונאי בהיבטים הנעמים פחות בחייהם של יהודי איטליה, מספר הכתבות, קצרות וארוכות, שהוקדשו להצלחותיהם של היהודים האיטלקים, היה רב מכדי להעריכו במדויק. מעמדם של אישים יהודים מרכזיים, כדוגמת מרגריטה צרפתי או לואיג'י לוצאטי, הובלט שוב ושוב בטורי העיתונות לצד אזכורים המתייחסים ליהודים איטלקים מפורסמים פחות.

ראיונות אחדים שפורסמו בעיתונים יהודיים בראשית שנות השלושים, כאשר האופק של יהודי אירופה הלך והקדיר, יכלו להרגיע את היהודים הצרפתים באשר לגורל אחיהם לדת. דוגמה לכך היא ראיון שנערך ב-1932 עם ההיסטוריון היהודי-גרמני אמיל לודוויג, אשר ב-"*Colloqui con Mussolini* (ראיונות עם מוסוליני שנערכו ב-1932), ציטט מפיו של הדוצ'ה את המשפט המפורסם, אקט פילושמי של ממש, שהותיר חותם עמוק בלבבות היהודים: "האנטישמיות אינה קיימת באיטליה". בחזרו על הצהרה זו, אמר אמיל לודוויג לעיתונאי מ-"*L'Univers Israélite* על מצבם של היהודים באיטליה: "הם משגשים, אין כל הבדל בינם לבין האזרחים האחרים. אחדים מהם אף אווזים במשרות רשמיות"⁴⁶. כעת היה זה תורו של הרב הראשי של רומא, אנג'לו סצ'רדוטי, למסור את רשמיו לעיתון היהודי השמרני, אך הימים כבר היו הימים הראשונים שלאחר עליית היטלר לשלטון. ההצהרות של יהודי איטליה היו ברורות פחות, בטוחות פחות, שלוות פחות. מדלן ישראל, העיתונאית שערכה את הראיון הסבה את תשומת לבו של הרב, כמו גם של קוראיה, להצהרות אלה.⁴⁷ הזמנים השתנו.

העיתונות היהודית, אף ששימשה קשר רב עוצמה בין היהודים הצרפתים ליהודי ארץ המגף, תיארה את היחסים הבין-קהילתיים בין יהודי צרפת ליהודי איטליה על דרך ההשוואה, ולעתים אף על דרך התחרות. ההשוואה השתדלה להיות מעודדת ולהניח מקום לתקווה כי ביום מן הימים תוכל היהדות הצרפתית לעלות על דרך זה לזו של אחותה מן העבר האחר של האלפים. אמנם עד מהרה היה צורך להנמיך את הטון, אך העיתונות מילאה תפקיד משמעותי בעיוורון של יהודי צרפת ובסירובם להכיר במציאות קיומה של איטליה פאשיסטית.

יחסים בין-קהילתיים מסולפים: חלקה של העיתונות בעיוורונם של יהודי צרפת

האם תרמה העיתונות לטיפוח עיוורונם של היהודים באשר לגורל אחיהם לדת באיטליה, או שמא רק הדהדה תחושה שהייתה נחלתם של רבים? זו שאלה נצחית שקשה לספק לה תשובה נחרצת.⁴⁸ מן הסתם הכף נטתה יותר לצד ההסבר הראשון, שהרי כך לפחות יכלו מרבית היהודים להיות מעודכנים באשר למצב הדברים האמיתי באיטליה.

ישר לאיטליה, וכאלה העוסקים בנושאים כלליים יותר, אך המייחדים לאיטליה מקום משמעותי. החפיפה בין נושאים אחדים בתוך המאמרים, והמקום המכריע שתופסות השאלות הנוגעות להגדרת ההשתייכות הדתית, אינם מאפשרים מחקר של התפלגות הקורפוס על פי נושאים. כמו כן, העיתונים שנבחרו להיכלל בקורפוס היו העיתונים המזוהים עם יהודי צרפת הוותיקים (les israélites) ולא אלה שפנו בראש ובראשונה אל המהגרים והודרכו בידי שיקולים אחרים.

15 על המאבק הזה ועל האקלים ששלט באותה תקופה ביהדות צרפת, ראו G. Roos, *Les Juifs de France sous la Monarchie de Juillet*, Paris 2007, pp. 307-309.

16 Kuperminc, "La presse juive en France", p. 140.

17 *Le Journal Juif* פנה לקהל לשמנה בעיקרו את בני הדור השני של מהגרים יהודים, מרביהם מרוסיה. מטרתו, כהד לשאלות הקריטיות שניצבו בפני היהדות של אותם ימים, הייתה לפתח ולטפח את הקשרים בין היהודים הצרפתים ליהודים המהגרים.

18 J.-C. Kuperminc, *Un journal juif français dans l'avant-guerre : "Samedi", 1938-1939*, MA thesis (Mémoire) in history under the supervision of Serge Berstein, Université Paris-X, 1981, p. 1

19 "Samedi", *Samedi*, 27.3.1936

20 C. Tencer, *L'Univers Israélite : une vision de la communauté juive de France, 1932-1936*, MA thesis (Mémoire) in History under the supervision of Béatrice Philippe, INALCO, 2000, p. 3.

21 D.H. Weinberg, *Les Juifs à Paris de 1933 à 1939*, Paris 1974, pp. 11, 40. (Weinberg, *Les Juifs à Paris* (להלן: "Paix et Droit", *Paix et Droit*, janvier 1920

22 C. Nicault, *La France et le sionisme, 1897-1948: Une rencontre manquée ?*, Paris 1992, p. 146

24 R. Schor, *L'Antisémitisme en France pendant les années trente: Prélude à Vichy*, Bruxelles 35,000 גיליונות ב־1936, כך על פי 1992, p. 238 קיימות הערכות על מספר החברים בליגה: כ־40,000 בשנת 1930 וכ־20,000 בשנת 1934, כ־30,000 בשנת 1936, כ־40,000 באוגוסט 1938 וכ־50,000 בספטמבר 1938. *Militer contre l'antisémitisme en France dans les années 1930 : l'exemple de la Ligue internationale contre l'antisémitisme, 1927-1940*, DEA (Mémoire) in History under the supervision of Serge Berstein, IEP Paris 2000, p. 67

25 ראו האני מאמין של מייסד LICA, ברנר לקאש (Lecache), בגיליונו הראשון של העיתון: "אנו תובעים את הזכות לחיות", *Le Droit de Vivre*, février 1932.

26 B. Lecache, "Benito, le père fouettard", *Le Droit de Vivre*, 6.2.1937

27 לצרפת היו שמונה ועדים מקומיים, לאלג'ריה אחד ולאיטליה ארבעה. G. Weill, "Les structures et les hommes", in A. Kaspi (ed.), *Histoire de l'Alliance israélite universelle de 1860 à nos jours*, Idem, Paris 2010, p. 96

et l'émancipation sociale et culturelle des communautés méditerranéennes", in J.-L. Miège (ed.), *Les Relations intercommunautaires juives en Méditerranée, XIIe-XXe siècles*, Paris 1984, p. 245

28 M.-A. Matard-Bonucci, "L'Italie à la fin du XIXe siècle: un Éden pour les Juifs de religion italienne?", in I.Y. Zinguer, S.W. Bloom (eds.), *L'Antisémitisme éclairé: Inclusion et exclusion depuis l'époque des Lumières jusqu'à l'Affaire Dreyfus*, Leiden 2003, p. 401.

של ים תיכון מאוחד, רחב מבחינה גאוגרפית, אך מצומצם מבחינה אנושית לאיטליה שהייתה מחוברת לזהות היהודית שלה. כשהחלו יהודי איטליה לחוש סכנה תרמה העיתונות היהודית לעיוורונם של יהודי צרפת לאיטליה. היא לא רצתה לראות או להפיץ ברבים את עובדת התנפצותם של הקשרים הקהילתיים באגן הים התיכון. בין הדימוי המיוצר כמיתוס, דימוי המתאר את ההיטמעות האפשרית של היהודים בהרמוניה, לבין המציאות – זו של האנטישמיות ושל הוקעת היהודים – בחירתה של העיתונות היהודית הצרפתית הייתה ברורה.

הערות

- 1 על העיתונאי ראו H. Knörzer, "Hippolyte Prague, rédacteur en chef des Archives Israélites", *Archives Juives*, n° 43/1, 1er semestre 2010, pp. 140-143
- 2 H. Prague, "La presse israélite en France", *Archives Israélites*, 1.1.1925 (להלן: "La presse israélite en France").
- 3 J.-C. Kuperminc, "La presse juive en France", in J.-J. Becker and A. Wiewiorka (eds.), *Les Juifs en France de la Révolution Kuperminc, "La française à nos jours*, Paris 2004, p. 140 (presse juive en France"
- 4 ראו קובץ המאמרים בעריכת קתרין ניקו (Nicault): *Aspects de la presse juive entre les deux guerres*, *Archives Juives*, n° 36/1, 1er semestre 2003 (להלן: "La presse juive en France"). (Nicault, *Aspects de la presse juive*)
- 5 ראו G. Kouts, *The Hebrew and Jewish Press in Europe: Select Problems in its History*, Paris 2006
- 6 ברוח ההומור של ההיסטוריון המפורסם ברנרד לואיס, כפי שמצטט שלום רוזנפלד במאמרו "עתון יהודי", *קשר*, 2 (1987), עמ' 1, עיתון יהודי הוא "עיתון שאינו מופיע ביום כיפור".
- 7 על היבטים אלה ראו ספרי: Jérémy Guedj, *Le Miroir des désillusions: Les Juifs de France et l'Italie fasciste (1922-1939)*, Paris 2011 (להלן: "Le Miroir des désillusions"). (Guedj, *Le Miroir des désillusions*)
- 8 בעקבות כותרת הספר "הים התיכון של היהודים", P. Balta, C. Dana and R. Dhocquois-Cohen (eds.), *La Méditerranée des Juifs: Exodes et enracinements*, Paris 2003
- 9 Prague, "La presse israélite en France"
- 10 Zosa Szajkowski, "150 ans de presse juive en France", in E. Tcherikower, *Yidn in Frankreich*, New York 1942 (באדיש) מצוטט בהקדמה לקובץ המאמרים Nicault, *Aspects de la presse juive*. האמת ניתנה להיאמר כי הכותרים בצרפתית היו רק בבחינת "מיעוט גדול" (שם). על הקשרים שבין ההתערורות היהודית להתפתחות העיתונות היהודית בצרפת ראו N. Malinovich, *Heureux comme un Juif en France: Intégration, Identité, Culture, 1900-1932*, Paris 2010, pp. 161-168
- 11 H. Prague, "Un vœu", *Archives Israélites*, 5.1.1922 (להלן: "Un vœu"). עיתונים יהודיים אחדים הזכירו בדרך דומה את כוחה של העיתונות על דעת הקהל. ראו "D'une 'candeur' relative", *Samedi*, 17.10.1936
- 12 Nicault, *Aspects de la presse juive*, pp. 7-8.
- 13 מכתב מאת גבריאל אריה, נציג ה-Trieste *Trieste* בבולגריה, לסילבן הלף (Halff), מזכ"ל כ"ח, נשלח מסופיה ב־21.1938 Archives de l'Alliance israélite universelle, France, VII – D 38 (ארכיון כ"ח, להלן: AIU).
- 14 לנקודת מבט נרחבת ככל האפשר של העניין הממשי שגילתה העיתונות היהודית בשכנה שמעבר להרים, נכללו בקורפוס מאמרים המוקדשים באופן

- relations interculturelles dans l'espace franco-allemand, XVIIIe-F. Chaubet, "La notion de transfert וכן XXe siècles, Paris 1988 culturel dans l'histoire culturelle", in B. Pellistrandi, J.-F. Sirinelli (eds.), L'Histoire culturelle en France et en Espagne, Madrid 2008, pp. 159-177.*
- Espagne and Werner, *ibid.*, pp. 970-971. 40
- שם, עמ' 970. 41
- H. Prague, "L'Italie et ses Israélites", *Archives Israélites*, 42 7.4.1927.
- A. Pallière, "Les conditions du Réveil", *L'Univers Israélite*, 43 1.6.1923.
- R. De Felice, *Ebrei על השתלשלות האירועים האלה ועל היקפם, ראו ראו 44 in un paese arabo. Gli ebrei nella Libia contemporanea tra colonialismo, nazionalsocialismo e fascismo (1835-1870), Bologne 1978, pp. 191-192.*
- מכתב מל' לובאטון (Loubaton) אל נשיא כי"ח בפריז, 18.9.1923, AIU, 45 Libye I – C 26.
- J. Auscher, "Quelques instants avec Emil Ludwig", *L'Univers* 46 "Un message de l'historien Ludwig, ראו גם 6.1.1933 *Israélite*, 20.10.1932 *Archives Israélites*.
- M. Israël, "L'Italie et les Juifs: déclarations de M. Sacerdoti, 47 grand-rabbin de Rome", *L'Univers Israélite*, 19.10.1934.
- P. Guiral, "Problèmes השאלה הוצגה באופן כללי על ידי פ' גיראל, 48 moderne et d'histoire de la presse", *Revue d'Histoire contemporaine*, 18 (octobre-décembre 1971), p. 482.
- "Depuis dix ans nous avons raison, Mussolini avoue son 49 racisme", *Le Droit de Vivre*, 21.7.1938.
- D. Afoumado, *Conscience, attitudes et ראו לשם השוואה, 50 comportement des Juifs en France entre 1936 et 1944*, PhD thesis in history, under the supervision of Jean-Jacques Becker, Université Paris-X, 1997.
- J. Braunschvig, "La question juive en Italie", *L'Univers Israélite*, 51 14.10.1938.
- L'Univers Israélite*, juin 1939. 52
- Le Droit de Vivre*, 17.9.1938. 53
- T. Catalan, "L'organizzazione delle על השלבים של התהוות זו ראו 29 comunità ebraiche italiane dall'Unità alla prima guerra mondiale", *Storia d'Italia*, 11 (1997) pp. 1246 ff.
- מכתב מרבה הראשי של רומא, אנג'לו סצ'רדוטי, לז'ק ביגאר (Bigart), מזכיר 30 כי"ח, רומא, 1.5.1931, AIU, Italie I – C 3.
- A. Procaccia, "Solidarietà e riflessione : la stampa ebraica 31 italiana nei confronti dell'affaire Dreyfus", in P. Milza, R. Balzani and T. Zevi (eds.), *Dreyfus, l'Affaire et la Parigi "fin de siècle" nelle carte di un diplomatico italiano*, Rome 1994, p. 221. עם זאת יש לציין ש-*Il Vessilo israelitico* לא היה עיתון ברמה גבוהה מאוד.
- Prague, "Un vœu" 32
- Weinberg, *Les Juifs à Paris*, p. 212 33
- Guedj, *Le על המגוון היהסיים הבינקהילתיים ועל מורכבותם, ראו 34 Idem, "Un aspetto delle relazioni ומן Miroir des désillusions intercommunitarie ebraiche in Mediterraneo: gli ebrei francesi di fronte ai loro correligionari italiani sotto il fascismo (1922-1939)", Memoria e Ricerca (forthcoming).*
- מכתב מהרב דנטה לאטס (Lattès) ללשכה המרכזית של כי"ח בפריז, מרומא, 35 12.7.1918, AIU, Italie VI – B 32, Rome.
- איגרת מניסים קורי (Cori) לכי"ח (פריז), מנפולי, 2.3.1932, AIU, 36 Italie, 2.3.1932, VI – B 26, Naples.
- Z. Szajkowski, "La fondazione del Comitato dell'Alliance 37 israelite universelle a Roma nel maggio 1873", *Rassegna mensile di Israel*, 22 (1956), p. 27.
- יהודי צרפת מופיעה אצל, A. Pallière, "En Italie", *L'Univers Israélite*, 27.4.1934.
- Pierre-Vidal Naquet, *Les juifs, la mémoire et le présent*, 38 M.-A. Matard-Bonucci, "D'une מצוטט אצל Paris 1991, p. 88 persécution l'autre : racisme colonial et antisémitisme dans l'Italie fasciste", *Revue d'Histoire moderne et contemporaine*, n° 88-3 (juillet-septembre 2008), p. 121.
- M. Espagne and M. Werner, "La construction d'une référence 39 culturelle allemande en France : genèse et histoire (1750-1914)", *Annales ESC*, n° 4 (juillet-août 1987), p. 969.
- של המעברים התרבותיים, ראו גם Idem (eds.), *Transferts: Les*